

H. H. Hardy II:
*Exegetical Gems from Biblical Hebrew: A Refreshing Guide
to Grammar and Interpretation*

(GRAND RAPIDS, MI: BAKER ACADEMIC A DIVISION
OF BAKER PUBLISHING GROUP, [2019])

H. H. Hardy könyve, az *Exegetical Gems from Biblical Hebrew* (Egzegetikai gyöngyszemek a bibliai héberből), 2019-ben jelent meg a Baker Publishing Group gondozásában Grand Rapids-ben (Michigan, USA). A kiadócsoporth a *Baker Academic* sorozatban adta ki a könyvet, és ugyanabban az évben publikálta annak társkiadványát, melynek címe: *Exegetical Gems from Biblical Greek*. A két könyv alcíme azonos: *A Refreshing Guide to Grammar and Interpretation* (Ismétlő útmutató a nyelvtanhoz és értelmezéshez).¹ H. H. Hardy II (PhD, University of Chicago) az Ószövetség és a sémi nyelvek professzora a Southeastern Baptist Theological Seminary-n (Délkeleti Baptista Teológiai Szeminárium), az Észak-Karolina állambeli Wake Forestben. Két, szakterületéhez kapcsolódó könyv és számos tudományos cikk szerzője. A recenzióban Hardy könyvének leíró szempontjait, témája kifejtésének módszertanát vizsgáljuk meg, illetve azt, hogy mennyire újszerű könyvének megközelítése.

Hardy alaptétele: „Jó teológia nem létezhet jó alaktan nélkül!” (xi.) Könyve tudást elmélyítő és felfrissítő útmutató a héber nyelvtanhoz, illetve a *Tanakh* értelmezéséhez. A héber grammatika harminc kiemelt kérdését úgy tárgyalja a szerző, hogy az adott pont szemléltetéséhez választ egy bibliai verset vagy rövidebb szakaszt, bemutatja a lehetséges értelmezési keretet, majd az adott kontextusban legvalószínűbb értelmezést fejt ki. A szerző megközelítése praktikus és eredeti: viszonylag rövid fejezetekben, a tárgyalt nyelvi jelenségek vizsgálatával áthidalja az elvont nyelvtani szabályok és a bibliai nyelvtanulás szövegmagyarázati célkitűzése közötti szakadékot. A harminc fejezet a klasszikus héber nyelvtani kategóriákból célzottan válogat: kezdve egyetlen héber betű jelentőségével a szövegértelmezésben, sorra veszi a specifikus pontokat, majd a nyelvi alapokra építve elemzi a lehetséges interpretációkat.

Kiindulásként, Hardy megkérdőjelezi az adott igehelyek magától értetődőnek tűnő vagy bevett fordítását. Számos angol nyelvű bibliakiadást vesz alapul (NIV, RSV, NJPS stb.), és kontrasztív elemzéssel demonstrálja a fordítások markáns vagy

¹ Merkle, Benjamin L.: *Exegetical Gems from Biblical Greek*. Grand Rapids, Baker Academic, 2019. A két kiadvány formáját, illetve témájuk tárgyalásának koncepcióját tekintve hasonló. Az egyetlen lényeges különbség az elemzett nyelvtani pontok száma: Hardy 30, míg Benjamin L. Merkle 35 bibliai héber, illetve görög nyelvből vett témát szemléltet, kapcsolódó bibliai passzusokkal.

éppen árnyalatnyi eltéréseit. A lexikai elemzésnél ugyanúgy szembeállítja egy-egy szó jelentéseinek bemutatását a különböző sztenderd szótárakban (pl. BDB, HALOT, DCH), illetve megvizsgálja adott kontextusban a görög, latin, arámi és szír fordításokat is. Hasonlóképpen, a nyelvtani magyarázatokban sűrű hivatkozásokat találunk mértékadó bibliai héber nyelvtanokra (BHRG, GKC, Lambdin, Joüon-Muraoka stb.).

Hardy könyve vázlatos, középszintű leíró nyelvtan a bibliai héberhez, amelyet kézikönyvként is használhatunk, mert a fejezetek különböző témákat érintenek. A szerző elsősorban szakmai közönséget kíván megszólítani, így a kiadvány műfaját tekintve olyan, sajátos szempontú nyelvtannak tekinthető, melynek hasznát a szöveginterpretációban közvetlenül megtapasztalhatja az olvasó. Emiatt a bibliai héber nyelvben már valamennyire jártas, de az egzegézisben kezdő tanulók profitálnak belőle a leginkább. A könyvben választott témák általában az amerikai felsőoktatási intézmények bibliai héber nyelvi kurzusainak harmadik szemeszterében kerülnek elő.² Az egyetemista nyelvtanuló elmélyítheti a bibliai héberben szerzett alapismereteket, de a kutatóknak is hasznos Hardy tárgyalásának módszere és naprakész bibliográfiája, végül, de nem utolsósorban a lelkipásztoroknak segítséget nyújt a könyv konkrét igehelyek értelmezésében, illetve újfent felfedezhetik a bibliai nyelvek ismeretének fontosságát.

A szerző négy lépésben tárgyalja a választott nyelvtani jelenséget könyve mind-egyik fejezetében. Az első részben felvezeti az adott témát, és megfogalmazza a különböző értelmezések alapjául szolgáló konkrét nyelvtani vagy lexikai nehézséget. Ezt követően rövid áttekintést ad az adott nyelvtani problémáról a bibliai héberben. Nem feltétlenül grammatikai témáról szól ez a második rész, mivel például a szövegkritikát érintve a szövegkiadások kérdését mutatja be Hardy, a harmadik fejezet pedig a „szótanulmányok” fontosságára összpontosít. (7–12. 13–21.) Ezt követi az interpretáció, amelyben a szerző levonja következtetéseit. Végül a témához kapcsolódó további, válogatott szakirodalmat találunk. A fejezetek 6–10 oldalban elemzik az adott nyelvtani, lexikai jelenséget és annak értelmezését szövegkörnyezetben.

Úgy vélem, a témák tárgyalásának ez a fent leírt módja jól illeszkedik ahhoz a pragmatikus elképzeléshez, miszerint a bibliai héber nyelv(tan) pontos ismerete annyira hasznos és értékes, amennyiben adott bibliai passzus, vers vagy akár egy szó biztos értelmezéséhez nyújt alapot. A kifejtés didaktikus módja tetten érhető abban a tényben is, hogy Hardy a (szerinte) pontos vagy legvalószínűbb fordítást csak a tárgyalás végén, a fejezet záró részében adja meg. Így az olvasó többféle szempon-

² Sandra Richter (Westmont College) méltatásából a könyv hátoldalán. Ehhez hozzátehetjük, hogy Hardy – tapasztalt egyetemi tanárként – pontosan leírja, hogyan segítheti könyve az első-, másod- és harmadéves hallgatókat, mind a nyelvi, mind az egzetgetikai készségek csiszolásában. Külön kiemeli célzott olvasóinak azon csoportját, akik évekkal vagy évtizedekkel korábban foglalkoztak bibliai héberrel, és „gyorsan fel szeretnének tölteni egy lemerült héber elemet”. Harmadrészt, a héber nyelvet tanító kollégái figyelmébe ajánlja a kötetet. (xiv–xv.)

tot, értelmezést ismerhet meg, és a több aspektusú megközelítés segít rávezetni a kontextus szerinti, vélhetően leginkább szöveghű interpretációra. Hardy mégsem teljesen következetes ebben, mert az utolsó fejezetben például a címszó alatt rögtön közli a héber igevers angol fordítását, így mintegy megelőlegezi a „megoldást”. (184.)

Az alapvető bibliai héber leíró nyelvtanok felosztásával összhangban, Hardy a legnagyobb figyelmet az igéknek és igitörzseknek szenteli (13 fejezet, tehát majdnem a témák fele). A második legnagyobb csoportot a névszók tárgyalása teszi ki, ezután következik a többi szófaj, illetve a mondatban egy-egy aspektusának kifejtése. Ugyanúgy, a bevett héber nyelvtankönyvek szemléltető eljárására jellemzőnek mondhatjuk, hogy a választott bibliai passzusok nagyobb része prózai, többnyire narratív szöveg (*Tóra, N^oviim*), és csak kisebb arányban találunk „költői” szövegeket (*K^etuvim*).

Hardy nyelvtani és szemantikai elemzéseit szemléletes táblázatok, informatív ábrák egészítik ki. Ezek tágabb kontextusba helyezik az adott témát, illetve áttekinthetőbbé teszik a specifikus pontokat, valamint azok összefüggéseit is. Az igitörzsekről szóló második fejezetben például egy olyan táblázatot találunk, amely bemutatja az összes igitörzs jelentését és használatát, a cselekvő és a cselekvés közötti viszony szempontjából, mindössze négy igével. (128.) Ez a rész azt a következetes és egymásra épülő témakifejtést is szemlélteti, amely általában jellemzi Hardy írói módszerét. Adott esetben, ezt a részletesebb áttekintő táblázatot előkészíti az előző fejezetben tárgyalt, általánosabb és rövidebb ábra, amely az igitörzsek nyelvtani kategóriáit vázolja fel. (119.)

Hardy naprakészen használja a leíró nyelvtan terminológiáját. A melléknevekről szóló részben például (adott terjedelmi keretek között) részletesen tárgyalja azok öt fajtáját a megfelelő terminusokkal, és egy hatodik alfejezetben összeveti a héber mellékneveket a mutató névmásokkal. (37–39.) A szerző a régebbi grammatikai kifejezések helyett modern terminusokat használ, például a *dinamikus* igékre a *fientive* szót, a *figura etymologica* helyett *tautologikus főnévi igenevet*, vagy a héber igitörzsek paradigmáiban a konvencionális (és félrevezető) *waw conversivum/consecutivum* helyett a pontosabb *weqatal/wayyiqtol* héber alakok szerepelnek.

A szerző könyvében a hagyományos egyes szám harmadik személyű hímnemű *perfectum* alakokkal kezdődő igei paradigmák szerepelnek, szemben olyan újabb, formabontó leíró nyelvtanokkal, ahol az egyes szám első személyű alakokat veszik előre.³ Ez utóbbi sorrend a nyugati nyelvek nyelvtanában fellelhető igeragozási sorokhoz illeszkedik ugyan, de véleményem szerint, erőszakot tesz a három gyökmássalhangzóra épülő sémi nyelvek igei alakjainak természetes és logikus bemutatásán. A terminológiához kapcsolódóan további szempont, hogy Hardy – amerikai professzorként és gyakorló egyetemi tanárként – könyvével elsősorban az angolszáz

³ Lásd például Jo Ann Hackett: *A Basic Introduction to Biblical Hebrew*. Peabody: Hendrickson, 2010.

oktatási rendszer hallgatóit célozza meg. Az olyan kifejezések, mint *ambitransitive* vagy *post-position phrases* az angol leíró nyelvtanban gyorsan azonosítható kifejezések, és ezekre apellálva a szerző könnyebben tud világossá tenni héber nyelvi jelenségeket.

A héber anyag tárgyalásában Hardy következetesen megadja a szavakat eredeti formájukban, nem csak átírásban, és ez igaz az „egzotikusabb” nyelvekre is, úgymint a szír vagy szamaritánus héber.⁴ Kereszthivatkozásokat találunk a fejezetek között, és a gyakori visszahivatkozások segítenek eligazodni a nehezen emészthetőnek tűnő nyelvtani osztályozásokban, specifikus elemzésekben. Az egyes pontok tárgyalásánál Hardy bőségesen merít a szakirodalomból. A szerző kétféle lábjegyzetet használ: forrást és szakirodalmat jelöl meg, illetve állításait szakirodalmi hivatkozásokkal, vagy idézetekkel magyarázza, támasztja alá. A lábjegyzetek megkönnyítik a referenciák gyors azonosítását és a – végjegyzetek és részletes könyvvégi bibliográfia helyett – megadott viszonylag kisszámú szakirodalmi tétel elhelyezése a fejezetek végén kiemeli a könyv részben kézikönyv jellegét. A könyv végén található függelékben csak a bibliai hivatkozások szerepelnek: Scripture Index. (197–202.)

H. H. Hardy II *Exegetical Gems from Biblical Hebrew* című könyve praktikus és újszerű kiegészítő kötet nagyobb és részletesebb bibliai héber leíró nyelvtanokhoz, amely segíti a nyelvtanulót az egezetikai készségek elsajátításában is. A könyv szerkezete, felépítése világos és logikus, a témák rendszeres kifejtése jól követhető. Ennek a „nyelvtani ismétlő” könyvnek a viszonylag rövid terjedelme (202 oldal) is hozzájárul ahhoz, hogy nemcsak egyetemi héber stúdiumok (kiegészítő) tananyagaként, hanem önálló tanulásra is használják. A könyv meggyőzően demonstrálja a bibliai héber nyelvtan, szintaxis és szemantika relevanciáját a *Tanakh* szövegeinek interpretációjában.

Bödör Zoltán

⁴ Alapvető tudományos, angol nyelvű bibliakiadásokban sem mindig magától értetődő, hogy a (tágabb) szakmai közönségnek szánt szövegkommentárokból szerepelnek az eredeti héber, görög stb. szavak. Lásd pl. a Yale Egyetem Anchor Bible sorozat monográfiáit (The Anchor Yale Bible, A New Translation with Introduction and Commentary).